

I. Bekh, O. Zdravomyslova, S. Deryabo, M. Kiselev, V. Kryshchenka, V. M. Reimers, K. Rogers, V. Skrebitsya, O. Sulatskova, O. Sukhomlinska, N. Tarasenko, Y. Shvalb and others.

Much attention is drawn the fact that the medium of environmental value is a man and his lifestyle where needs skills, behaviors, and the most important value system according to ecological reality is connected.

Environmental value is an important part of environmental identity of adolescence formation has singled out. This period is a period of intense formation of value system and influences on the personality formation. At this age there is accumulation of sufficient moral experience, certain social status and it is actual research in environmental psychology.

Key words: spirituality, identity, morality, natural environment, development, consciousness, formation, factor, values, adolescence.

Отримано: 26.08.2014 р.

УДК 159.9:37.09-057.875

Кордунова Н.О.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ І ГЕНЕЗИСУ ПРОФЕСІЙНОГО ОБРАЗУ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Кордунова Н.О. Визначення структури і генезису професійного образу студентів-психологів. У статті проаналізовано теоретичні підходи й представлено опис емпіричного дослідження чинників, що визначають структуру і генезис професійного образу студентів-психологів.

Ключові слова: генезис, компетентність, професійні уявлення, професія, психолог, структура.

Кордунова Н.О. Определение структуры и генезиса профессионального образа студентов-психологов. В статье проанализированы теоретические подходы и представлено описание эмпирического исследования способов, определяющих структуру и генезис профессионального образа студентов-психологов.

Ключевые слова: генезис, компетентность, профессиональные представления, профессия, психолог, структура.

Постановка наукової проблеми та її значення. У теперішній період актуальною проблемою є вивчення структури і генезису професійного образу студентів-психологів, які надзвичайно рідко виступають предметом емпіричного вивчення. Під професійним образом студентів-психологів розуміється певний рівень розвитку професійної орієнтації, метою якої є надання профорієнтаційних загальних знань про різні професії і сприяння їхньому професійному вибору [2, с. 287].

Основними чинниками структури професійного образу є: забезпечення їх повноти, достовірності, своєчасності та надійності. Показ-

никами вибору професії виступають дві групи мотивів: 1) прагнення допомогти людям "олюднити суспільство" і 2) прагнення розв'язати власні психологічні проблеми, забезпечити особистісний ріст і саморозвиток [3, с. 17].

Визначення структури і генезису професійного образу проявляються і змінюються за період навчання у вузі. Структура професійного образу студентів-психологів як мінімум двокомпонентна і включає в себе: уявлення про суб'єкт професійної діяльності і уявлення про зміст діяльності, зокрема про об'єкт, мету, засоби [6, с. 75].

Мета цієї статті – показати, що структура і генезис професійного образу студентів-психологів складаються із двох взаємопов'язаних підсистем: суб'єктивної і предметної. Перша із них утворена сукупністю уявлень спеціалістів про психолога як суб'єкта професійної діяльності, друга задана сукупністю уявлень про зміст діяльності.

Завдання дослідження: з'ясувати чинники, що визначають структуру і генезис професійного образу студентів-психологів.

Учений О. М. Степанов зазначає, що професія – це вид трудової діяльності, заняття, який вимагає від людини певної підготовки і відповідних якостей особистості. Професія виникла майже одночасно з появою людського суспільства. Це зумовлювалось тим, що кожний індивід мав власний нахил і здібності. Уже в первіснообщинному суспільстві відбувається перший розподіл праці (поява скотарства) і починають з'являтися професії. Наприкінці XIX – на початку XX ст. вчені (Г. Мюнстенберг, Ф. Парсонс та ін.), спостерігаючи за розвитком великого виробництва, дійшли висновку, що для виконання людиною певної роботи потрібна не тільки відповідна виучка, а і здібності, що визначають її професійну придатність. Молоді люди, які обирали професію, потребували відповідної допомоги. У 1849 р. у Франції вперше вийшло "Керівництво з набуття професії". Для успішного виконання професійної діяльності необхідне спеціальне оволодіння певними знаннями, навичками і вміннями. Різноманітність людської діяльності сприяла виникненню великої кількості професій і спеціальностей [5, с. 268-269]. Одну з найбільш вдалих спроб класифікувати професію здійснив російський вчений Є. Климов. За предметом праці він виокремив 5 типів професій: 1) "людина-людина" (предмет праці – люди, групи, колектив); 2) "людина-техніка" (предмет праці – машини, механізми, технічні системи); 3) "людина-природа" (предмет праці – тварини, рослини, біологічні процеси); 4) "людина-знакова система" (предмет праці – цифри, карти, креслення, шифри, коди, тексти); 5) "людина-художній образ" (предмет праці – література, живопис, мистецтвознавство) [1, с. 18].

Нас цікавить, в даному випадку, перший тип професії – "люди-на-людина" (предмет праці – люди, групи, колективи).

Виклад основного матеріалу й об'рунтування отриманих результатів дослідження. Проблемне поле проведеного нами дослідження задане спробами дати відповідь на наступні запитання: існує, а якщо так, то чим визначається структура і генезис професійного образу студентів-психологів? Коли вони виникають, як змінюються за період навчання у вузі і які чинники цьому сприяють?

Слідуючи традиції вивчення соціальних уявлень як стійких форм колективної діяльності, а також враховуючи досвід дослідження професійного менталітету, ми ставимо за мету структуру професійного образу студентів-психологів розглядати як таку, що складається із двох взаємопов'язаних підсистем: суб'єктної і предметної. Перша із них утворена сукупністю уявлень спеціалістів про психолога як суб'єкта професійної діяльності, друга задана сукупністю уявлень про зміст діяльності

Дослідження проводилось протягом 2013-2014 рр. на факультеті психології СНУ імені Лесі Українки. У ньому взяли участь 175 осіб (це студенти денної та заочної форм навчання і випускники-психологи).

Методом дослідження було вибрано анкетування. Структура опитувальника відповідала розглянутій структурі професійного образу. Блок запитань, спрямованих на отримання інформації про суб'єктну підсистему професійного образу, містив закриті запитання про мотивацію вибору професії психолога: "Що спонукало Вас вступити на факультет психології?" і відкрите запитання: "Якби Ви знову були в ситуації вибору, чи вибрали б Ви знову психологію як сферу професійної діяльності?". Для дослідження структури уявлення про професійно важливі якості і особистісні особливості психолога було поставлено два відкритих запитання: "Хто такий психолог і чим він займається?" і "Чим відрізняється хороший психолог від поганого?". Крім того, було запропоновано полярні профілі особистісних якостей, які потрібно було оцінити за ступенем відповідності "типовому" психологу. Для з'ясування уявлень про зовнішність "типового" психолога були поставлені закриті запитання: "Як виглядає типовий психолог?" "Які найхарактерніші риси його зовнішнього вигляду?" і "Як Ви уявляєте обличчя "типового" психолога?". Щоб виявити період становлення професійного психолога, було поставлено запитання "Скільки часу, на Вашу думку, необхідно, щоб стати психологом-професіоналом у вибраній Вами галузі?".

Думка про зміст діяльності психолога, зокрема уявлення про її мету, предмет, засоби, з'ясувалась за допомогою наступних відкритих запитань: "Що таке психологія?", "Як Ви вважаєте, яка проблемати-

ка найбільш актуальна в сучасній психології?", "Яка проблематика буде провідною через 10 років?". Крім цього, було запропоновано назвати п'ять основних психологічних класифікацій професій, а також відповісти на запитання: "Чи повинна психологія вивчати парапсихологічні явища (екстрасенсорика, телекінез, полтергейст, телепатію та ін.)?". Для з'ясування уявлень про об'єкт психологічного дослідження або впливу були задані такі запитання: "Хто така людина?", "Від чого страждають люди?", "Що людині приносить щастя?", "Від чого залежить доля людини?". Низка запитань містили інформацію про те, як оцінюються засоби професійної діяльності: "Чого більше в роботі психолога: професійних знань і навичок чи покликання та дару?", "Чи вважаєте Ви, що для хороших знань практичної психології необхідно глибоко вивчати теорію?", "Чи вважаєте Ви об'рунтованим звернення до екстрасенсів в складних життєвих ситуаціях?".

Друга частина опитувальника була спрямована на вивчення таких індивідуально-психологічних особливостей респондентів, як смисложиттєві орієнтації і самоствавлення. Смісложиттєві ситуації досліджувались за допомогою тесту, розробленого і адаптованого О. М. Леонтєвим на основі тесту РП (Purpose-in-Life Test) Дж. Крамбо і Л. Махолика. Самоствавлення досліджувалось за допомогою методики, запропонованої В. В. Століним і С. Р. Пантілеєвим [4, с. 124]. Обробка відповідей на відкриті запитання анкети відбувалась засобом процедури частотно-сміслового аналізу, яка передбачала виділення смислових категорій, що характеризували висловлювання більшості респондентів, а потім підраховували частоту їх використання.

Аналізуючи дані, одержані за допомогою всіх названих процедур, ми прагнули:

- 1) виявити характеристики професійних уявлень, властивих всім респондентам;

- 2) встановити специфіку уявлень кожної із груп респондентів, порівнявши погляди студентів денної та заочної форм навчання, а також випускників-психологів;

- 3) визначити динаміку професійної компетентності в процесі навчання, що вимагало зіставити відповіді студентів початкового і завершального етапів навчання і порівняти динаміку цих відповідей з даними випускників;

- 4) вивчити індивідуально-психологічні особливості особистості студентів різного періоду навчання і випускників-психологів.

Емпіричні дані обробляли стандартними методами математичної статистики, такими як двофакторний та кореляційний аналіз.

Аналіз результатів дослідження про суб'єкт діяльності показав, що у всіх респондентів домінуючими виступили дві групи мотивацій вступу на факультет психології:

1) прагнення допомогти людям "олюднити" суспільство і 2) прагнення розв'язати власні психологічні проблеми, забезпечити особистісний ріст і саморозвиток. І перше, і друге вимагає спеціальних знань, одержати які можна на факультеті психології. Характерно, що це мотивування панувало у відповідях всіх респондентів – незалежно від стажу навчання і наявності будь-якого професійного досвіду. Надія на те, що набуття психологічної компетентності є засобом розв'язання власних і "чужих" проблем, відображає стереотипи масової свідомості у вставленні до психології. Психологія, по суті, розглядається тут як засіб впливу на себе та на інших і тим самим позбавляється самоцінності в якості предмета пізнання.

Разом із тим, відповідаючи на запитання "Що таке психологія?", більшість студентів денної (3/4 на 1, 3 і 5 курсах) і студенти заочної форм навчання (1/2 на 1 і 1/3 на 4 і 6 курсах) дали цілком академічні відповіді, назвавши психологію фундаментальною наукою, а не галуззю практичної діяльності з розв'язання конкретних проблем. На нашу думку, тут є певна суперечність між оцінкою психології як науки і потребою поставити її на службу практиці. І якщо ця суперечність якимось чином переборюється випускниками факультету психології (10% від 25), то в студентів денної і заочної форм навчання ця напруга зберігається. Якщо на першому курсі прикладне значення психології відмічали 10% студентів, то на 4 – лише 4%, хоч мотивування набуття цієї професії вказували цілком практичне. Про це свідчить і той факт, що більшість студентів денної (30% на 1 курсі і 40% на 4 курсі) і заочної форм навчання (35% на 1 курсі і 25% на 4 і 6 курсах) мають намір після закінчення факультету працювати в психологічних центрах різного типу. В науці мають намір залишитися 10-15% студентів денної і лише 5-7% заочної форм навчання. Закономірне питання: чи достатньо для практико-орієнтованої більшості конкретних умінь і навичок для розв'язання прикладних проблем, коли сама психологія визначається ними як фундаментальна наука?! Залишається надія, по-перше, на стійкість мотивації звернення до психології (понад 4/5 респондентів зазначили, що повторили б і сьогодні свій вибір) і, по-друге, на домінуючу думку студентів про те, що для набуття справжнього професіоналізму необхідне все життя (так думають від 2/3 до 3/4 студентів і випускників).

Психолог – це перш за все практик. Такою є думка приблизно 2/3 досліджуваних студентів (третя частина вважає, що психолог – це

вчений-дослідник). Відповіді випускників-психологів такі: 50 % назвали психолога вченим, 50 % – практиком. Причому головним об'єктом вивчення і впливу цього спеціаліста є індивід (2/3 досліджуваних, визначаючи психологію, назвали окрему людину її головним об'єктом). Враховуючи, що реалізація професійної діяльності потребує спілкування з цим об'єктом, не випадково комунікативну компетентність приблизно половина всіх досліджуваних назвала характерною ознакою хорошого психолога. Лише одна четверта студентів назвали перевагами хорошого психолога інтелект, наявність глибоких знань та ін. Ще менша частина респондентів вказала, що хорошому психологу повинні бути властиві розвиток самосвідомості та хороша рефлексія.

Комунікативна компетентність у поєднанні з інтелектом та волею домінували і в перерахуванні якостей "типового" психолога. В число десяти найбільш "популярних" якостей за оцінками всього контингенту респондентів увійшли: талановитий, душевний, активний, сильний, відкритий, доступний, демократичний, оптимістичний, радісний. Враховуючи виключно високу кореляцію відповідей всіх груп досліджуваних на це запитання, можна з впевненістю сказати, що подібний "психологічний портрет" професійного психолога відображає стереотипи масової свідомості про властивості подібних спеціалістів. Уміння встановлювати та підтримувати контакти із людьми, наполегливість, здатність досягати поставленої мети і емоційна стабільність – таке, коротко кажучи, обличчя психолога в очах самих психологів, який, на наш погляд, повністю відповідає звичайному уявленню про нього.

Не менш стереотипними були і уявлення про зовнішній вигляд психолога. За оцінками всіх респондентів, це миловидна, елегантна, немолода (зріла) людина, худорлява, з будь-яким кольором очей. Як бачимо, основою цих стереотипних властивостей послужили якості, що мають місце в спілкуванні (миловидність, чарівність і елегантність, витонченість), зрілість (на перший погляд, характеристика віку) тут є показником життєвого досвіду, необхідного для встановлення довірливих контактів з оточуючими. Мабуть, не лише в масовій, але і в професійній свідомості психолог – це "психотерапевт", що навіть зовнішнім виглядом лікує психологічні недуги. Про це свідчить і образ обличчя "типового" психолога, спільний для всіх груп респондентів. Воно може бути лагідним або бадьорим, життєрадісним, але обов'язково пригожим, миловидним, рум'яним, тобто прихильним до спілкування. При цьому обличчя має бути одночасно вольовим і суворим, тобто достатньо серйозним, що викликає повагу спеціаліста, який знає собі ціну. Отже, аналіз уявлень про психолога як суб'єкта професійної діяльності

дозволяє сказати, що, по-перше, ці уявлення підлягають стереотипізації, про що свідчить високий ступінь подібності відповідей респондентів про мотивацію діяльності психолога і його професійно важливі якості, по-друге, зміст цих стереотипів відображає образ психолога, який склався в масовій свідомості, де він постає передусім як спеціаліст компетентний, що сприяє розв'язанню індивідуальних психологічних проблем.

Не можна сказати, що цей образ абсолютно не відповідає реальній практичній діяльності психолога і тим уявленням про неї, які могли б скластися в процесі навчання. Разом із тим, очевидно, що із цього образу психолога ніби знято ті його риси і характеристики, які пов'язані зі здійсненням фундаментальних досліджень, об'єктом яких може бути не окрема людина, а група людей і суспільство в цілому. Інакше кажучи, якщо врахувати, що функція психолога – пояснення (інтерпретація), прогнозування і оптимізація психологічних феноменів та процесів у суспільстві, то можна прийти до висновку, що в професійній свідомості студентів найширше відображена лише одна із цих функцій, пов'язана зі спрабами впливу на об'єкт вивчення, передусім окрему людину.

Роль уявлень про суб'єкт діяльності в процесі професійного становлення психолога у ВНЗ не може бути зрозумілою без урахування особистісних особливостей самих респондентів. Категоріальна структура сприймання як причин заняття психологією, так і властивостей та якостей психолога завжди в тій чи іншій мірі відображає власні особистісні та комунікативні риси респондентів. Дані, одержані за допомогою опитувальника самоствавлення, дають змогу встановити, що для студентів характерні: 1) позитивна оцінка себе в цілому, своїх якостей і перспектив, що призводить до позитивної Я-концепції; 2) прийнятий рівень внутрішньої чесності і відкритості перед собою та іншими; 3) усвідомлення норм, правил як еталонів для оцінки своїх якостей; 4) здатність до керування і контролю власними емоціями, бажаннями та переживаннями; 5) прагнення до саморозвитку і самозміни при середньо виражених самокритичності та рефлексивності. Дані, одержані засобом методики смисложиттєвих орієнтацій, свідчать: 1) показники у всіх підгрупах високі: і загальна осмисленість життя, і його окремі аспекти; 2) встановлені деякі відмінності характеристик студентів денної та заочної форм навчання за субшкалами "мета життя" і "локус контролю Я"; 3) виявлено, що показники випускників-психологів за всіма субшкалами дещо вищі, ніж показники студентів; 4) встановлено наявність динаміки ряду показників студентів за період навчання: "загальне осмислення життя", а також показники за субшкалами "мета життя" і "локус контролю Я" у старшокурсників дещо вищий, ніж у першокурсників.

Підсумовуючи дослідження особистісних особливостей респондентів за допомогою обох використаних процедур, переконаємось в справедливості неодноразово висловленого твердження про те, що становлення людини як професіонала безпосередньо пов'язане з її розвитком як особистості і передбачає появу у неї або нових якостей і властивостей, або розвиток наявних задатків. А. К. Маркова справедливо підкреслювала, що становлення професіонала – це "прирощування" до психіки людини, її збагачення [6, с. 73]. Прирощування вихідних високих показників осмислення життя і самосвідомості відбулося і в досліджуваних студентів-психологів всіх форм навчання. Закономірне запитання: якій саме "трудограмі" відповідає подібна "психограма" спеціаліста? Інакше кажучи, якого роду предметну професійну діяльність може і здатна здійснити людина, яка володіє названими психологічними якостями? Пошук відповіді вимагав вивчити предметну підсистему професійного менталітету, тобто уявлення респондентів про зміст діяльності: її об'єкт, мету, засоби.

Які ж уявлення про зміст такого роду занять, який називається психологією? Наше вивчення цього питання показало: три четвертих молодших студентів денної форми навчання переконані, що психологія-фундаментальна наука, метою якої є виробництво знань, які дозволяють пояснити і прогнозувати характер психічних феноменів. Хоч цей погляд поділяють студенти старших курсів, проте до закінчення навчання (студенти 5-6 курсів) учетверо зростає кількість людей, впевнених, що психологія – прикладна наука, корисна для суспільства і людини. Проте, як би не трактували поняття "психологія" респонденти, працювати після закінчення університету (дві третини з них) хочуть в різних практичних психологічних центрах.

Яким же чином презентується предмет психологічного дослідження або допомога? Аналіз відповідей на запитання: "Що таке психологія?", свідчить, що дві третини студентів усіх підгруп таким об'єктом вважають індивіда (серед випускників-психологів таких було 3/4), на другому місці за частотою згадувань – процеси спілкування, десята частина опитаних бачить у психології засіб пізнання різноманітних об'єднань і засобів впливу на них. Подібний висновок виникає і в результаті аналізу проблем, що оцінюються респондентами як актуальні: від третини до половини із них є індивідуально-психологічними проблемами різного роду. До речі, старшокурсники таких проблем називають більше, ніж молодші студенти. Психологічні проблеми груп, суспільства і взаємодія людини з ними також цікавлять від однієї третини до двох третіх студентів, але в старшокурсників інтерес до них зни-

жується. Показово, що розподіливши названі респондентами "актуальні проблеми" за галузями психології, ми встановили: більшість цих проблем стосуються психології особистості, соціальної і клінічної психології. Той факт, що психологічна реальність проблематизується через призму саме цих трьох розділів психології, заслуговує спеціального дослідження. На нашу думку, названі галузі психології охопили більшість так званих актуальних проблем не тому, що оцінюються респондентами як найбільш вірогідні сфери "приросту" психологічних знань, оскільки ні старшокурсники, ні тим більше першокурсники не володіють ні ерудицією, ні навичками, які б дали їм змогу зробити подібні оцінки. Справа, найімовірніше, в тому, що саму актуальність багато студентів оцінювали як злободенну проблематику. У цьому зв'язку лідерство психології особистості, соціальної і клінічної психології, зумовлене особливою прикладною значущістю проблем, що розробляються під їх керівництвом. Точніше, ці проблеми більш доступні для сприймання, оскільки їх безпосередньо відчують, у тому числі й самі респонденти.

Уявлення досліджуваних про теоретичний фундамент психологічного значення відображено в складених ними переліках "основних теорій". До таких "теорій", за оцінками всіх респондентів, віднесено психоаналіз, біхевіоризм, культурно-історичну теорію Л. С. Виготського, теорію поля К. Левіна, які назвала приблизно половина респондентів кожної підгрупи, а також гуманістичну психологію, теорію діяльності О. М. Леонтєва, гештальттерапію і когнітивізм, вказані 25-40 % опитаних усіх груп. Слід звернути увагу на те, що по-перше, цей список з невеликими варіаціями відтворювався у відповідях усіх без винятку респондентів, у тому числі випускників-психологів. По-друге, у ньому представлено і теорії, і теоретичні орієнтації, які досліджувані погано диференціюють. По-третє, навіть незважаючи на змішування "масштабів" названих концептуальних схем, перелік їх цілком не повний. Якщо взяти до розгляду всі згадані теорії, то їх кількість не перевищує десяти. Цілком можливо, що ці теорії – свого роду типовий концептуальний "каркас" психологічного знання, засвоєного вже в перші місяці професійного навчання. Про це свідчить і назва прізвищ психологів "всіх часів і народів", складених респондентами. Хоч названі персоналії багато численніші і різноманітніші згаданих теорій, в десятку найбільш популярних психологів потрапили головним чином засновники тих же теорій: З. Фрейд, Л. С. Виготський, Г. Юнг, О. М. Леонтєв, В. Вундт, К. Роджерс, Ж. Піаже, А. Адлер, К. Левін, О. Р. Лурія. Саме ці прізвища вказали першокурсники, старшокурсники і випускники-психологи.

Закономірне запитання: наскільки сприяє цей стандартний теоретичний багаж становленню психологічної спрямованості розуму? Спеціальною термінологією на кінець навчання студенти оволодівають, але на скільки глибока і стійка засвоєна студентами система науково-психологічної категоризації "підпорядкованих" даній дисципліні явищ? Та чи є вона певною цілісною системою? Така небезпека викликана тим, що 2/3 першокурсників і 3/4 старшокурсників переконані, що психологія повинна вивчати парапсихологічні явища, такої ж думки дотримується половина випускників-психологів. Ще більшою мірою у сформованості професійного світогляду респондентів викликає сумнів той факт, що від 1/4 до 1/3 із них зізнаються, що вірять у гороскопи, і приблизно така ж частина вважає об'рунтованим звернення до екстрасенсів у складних життєвих ситуаціях. Що за цим: визнання прихованої від погляду психолога частини душі? Як же психолог розуміє людину? Шукаючи відповідь на це запитання, ми і попросили респондентів розповісти, як би вони охарактеризували людину інопланетянина, як пояснили б йому, що приносить людям щастя, від чого вони страждають, від чого залежить їх доля. "Зустріч з інопланетянином" була запропонована досліджуванним для того, щоб розбудити їх фантазію і зробити непотрібною апеляцію до теорій особистості, що встановилися в "земній психології".

Респонденти з великим числом параметрів описували інопланетянам людину. Число параметрів умовно можна розділити на три групи. До першої ми віднесемо такі ознаки, як розміри і форма тіла, тривалість існування, де проживає, статеві та расові відмінності, інші зовні спостережувані характеристики. До другої групи були віднесені ознаки, що описували біологічну природу людини як живої істоти: рефлексорність, репродуктивність, прагнення до гомеостазу, адаптивність. В третю групу ми включили ознаки, що вказували на існування психічних процесів. Саме ця група виявилась надто широкою, що дозволило виділити в ній п'ять підгруп: першу утворюють численні вказівки на те, що людина володіє рефлексивною свідомістю (розумом, інтелектом), тобто здатністю розрізняти об'єкти і їх образи, які породжують складний внутрішній світ; до другої підгрупи були віднесені твердження про наявність у людини мотивів, бажань, потреб як джерел зовнішньої активності і самовдосконалення; в третю підгрупу ми поєднали висловлювання про те, що життєдіяльність людини – це не лише пристосування до навколишнього природного і культурного середовища, але й перетворення його у своїх власних інтересах; в четверту підгрупу були включені згадування про соціальну зумовленість людини, про суспільний характер її буття; до п'ятої

підгрупи віднесли вказівки на динамічність, мінливість, суперечність психологічних властивостей людини.

Можливо, ця реконструкція "образу людини" у студентів зроблена за допомогою часткового висловлювання, не є повною. Разом із тим, потрібно підкреслити, що "образ людини", який склався в наших респондентів, не примітивний, особливо при описі психологічних характеристик.

Дослідження дозволило прийти до наступних висновків. Встановлено, що структура професійного образу студентів-психологів як мінімум двокомпонентна і включає в себе: 1) уявлення про суб'єкта професійної діяльності, у тому числі мотивації заняття психологією, професійно важливі якості та здібності спеціаліста-психолога, його зовнішній вигляд та ін.; 2) уявлення про зміст діяльності, зокрема про об'єкт, мету, засоби.

Показано, що професійна компетентність психологів щонайменше дворівнева і містить як відносно варіативні ("поверхові") уявлення, так і більш стійке репрезентативне "ядро" (предметні уявлення – про образ результатів діяльності і засобів їх досягнення). Саме вони задають конфігурацію використаних спеціалістами категоріальних схем оцінки психічної реальності.

Підтверджено, що структура і генезис професійного образу студентів-психологів виконують важливу функцію інструменту пізнання, тобто опис, класифікація і пояснення феноменів психологічного. Близькою до названої є друга – адаптивна функція уявлень, що виявилася в згладжуванні незвичних, неочікуваних явищ шляхом введення їх у звичну систему значень. Третя функція – функція самовираження, що дозволяє спеціалісту відчувати себе володарем "таємничого знання", "інженером людських душ", що сприяє зміцненню Я-концепції і захисту "Я" від критики і посягань з боку неспеціалістів. Четверта функція – соціальна ідентифікація, тобто усвідомлення причетності до професійного цеху психологів, що дає можливість професійного спілкування, визнання заслуг і т. д.

Виявлено, що основні елементи професійно-психологічної картини світу виникають на початковому періоді професійного самовизначення особистості і не зазнають радикальних змін у процесі подальшої професійної соціалізації.

Встановлено, що структура і генезис професійного образу студентів-психологів формуються на ґрунті науково-теоретичного і життєво-практичного пізнання психологічної природи людини і суспільства, внаслідок чого відрізняється внутрішньою суперечністю, еkleктизмом, використанням звичайних схем інтерпретації психологічної реальності, стереотипністю.

Таким чином, мета дослідження – визначити структуру і генезис професійного образу студентів-психологів – загалом досягнута.

Зрозуміло, що "відповідальність" за виявлення особливостей професійної компетентності й самосвідомості студентів-психологів лежить не лише на них самих або їх викладачах, але і на стані психології як такої. Побудова цілісної інтегративної психологічної теорії і переборення її відриву від практики все ще залишаються завданнями майбутнього.

Список використаних джерел

1. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов н/Д : Факел, 1996. – С. 18.
2. Кордунова Н. О. Смысловые оценки та професійні переконання в діяльності майбутніх психологів / Н. О. Кордунова, А. С. Денисюк / Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія / Методична психологія. – Вип. 19. – С. 284-293.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 246 с.
4. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации / [отв. ред. А. Ф. Кудряшов]. – Петрозаводск : Вести, 2002. – С. 124.
5. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – С. 268-269.
6. Фонарёв А. Р. Развитие личности в процессе профессионализации / А. Р. Фонарёв // Вопр. психологии. – 2005. – № 6. – С. 72-83.

Spisok vikoristanix dzherel

1. Klimov E. A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija / E. A. Klimov. – Rostov n/D : Fakel, 1996. – S. 18.
2. Kordunova N. O. Smislovi ocinki ta profesijni perekonannja v dijal'nosti majbutnih psihologiv / N. O. Kordunova, A. S. Denisjuk // Aktual'ni problemi psihologii : zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka. – K. : Informacijno-analitichne agentstvo, 2011. – Tom H. – Psihologija navchannja. Genetichna psihologija / Metodichna psihologija. – Vip. 19. – S. 284-293.
3. Leont'ev A. N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' / A. N. Leont'ev. – M. : Politizdat, 1977. – 246 s.
4. Luchshie psihologicheskie testy dlja profotbora i proforientacii / [otv. red. A. F. Kudrjashov]. – Petrozavodsk : Vesti, 2002. – S. 124.
5. Psihologichna enciklopedija / [avtor-uporjadnik O. M. Stepanov]. – K. : Akademvidav, 2006. – S. 268-269.

6. Fonarjov A. R. Razvitie lichnosti v processe professionalizacii / A. R. Fonarjov // Vopr. psihologii. – 2005. – № 6. – S. 72-83.

Kordunova N.O. Determinations of the structure and genesis of professional image of students-psychologists. *The article analyzes the theoretical approaches and represented description of empirical research of factors, determining the structure and genesis of professional image of students-psychologists.*

In introduction of the article the actuality of the theme is grounded, various conceptual approaches to the study of the structure and genesis of professional image of students-psychologists are analyzed, and also the basic aspects of consideration of this problem in scientific literature are covered.

Psychological researches indicate that determinations of the structure and genesis of professional image manifest and change during the study at higher educational establishment. The structure of professional image of students-psychologists is at least two-component and includes: the idea of the subject of professional activity and the idea of the activity content, object, aim and means in particular.

The article underlines that basic factors of the structure of professional image are: ensuring their completeness, validity, timeliness and reliability. Indicators of occupational choice are two groups of motives: 1) desire to help people "to humanize" society and 2) desire to resolve own psychological problems, ensure personal growth and self-development.

It is shown that professional competence of psychologists is at least two-tier and includes both relatively variable ("superficial") ideas and more stable representative "core" (substantive ideas – about the image of results of activity and means to achieve them). It is they to define the configuration of categorial assessment schemes of psychic reality, used by professionals.

It is confirmed that structure and genesis of professional image of students-psychologists perform the important function of cognition instrument, i.e. description, classification and explanation of psychological phenomena. Close to the above-named is the second – adaptive function of ideas that turned out in coordination of unusual, unexpected phenomena by introducing them into the usual system of values.

The third function – self-expression, which allows the specialist to feel like the owner of "mysterious knowledge", "engineer of human souls" that fosters Self-concept and protects the "I" from criticism and encroachments on the part of non-specialists. The fourth function – social identification, i.e. awareness of belonging to the professional workshop of psychologists, enabling professional communication, recognition of merits, etc.

Found out that basic elements of professional and psychological world picture arise in the initial period of professional self-identity and do not undergo radical changes in the process of further professional socialization.

Determined that the structure and genesis of professional image of students-psychologists is formed at the junction of scientific and theoretical and life and practical cognition of psychological nature of man and society, as a result differs in internal contradiction, electivity, use of conventional schemes of interpretation of psychological reality, stereotype.

Key words: genesis, competency, professional orientation, professional ideas, professional image, professional choice, profession, psychologist, student, structure.

Отримано: 25.04.2014 р.

УДК 159.922

Кравчук С.Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ТА САМОКОНТРОЛЮ ОСОБИСТОСТІ

Кравчук С.Л. Психологічні особливості емоційної стійкості та самоконтролю особистості. У статті аналізується проблема психологічних особливостей емоційної стійкості як психічного стану та як інтегративної властивості особистості, що характеризується взаємодією емоційних, волевих, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності особистості. Представлено результати дослідження особливостей зв'язку емоційної стійкості з індивідуально-психологічними характеристиками особистості.

Ключові слова: емоційна стійкість, психічний стан, властивість особистості, емоціогенні ситуації, самоконтроль, саморегуляція, контроль, життєстійкість.

Кравчук С.Л. Психологические особенности эмоциональной устойчивости и самоконтроля личности. В статье анализируется проблема психологических особенностей эмоциональной устойчивости как психического состояния и как интегративного свойства личности, которое характеризуется взаимодействием эмоциональных, волевых, интеллектуальных и мотивационных компонентов психической деятельности личности. Представлены результаты исследования особенностей связи эмоциональной устойчивости с индивидуально-психологическими характеристиками личности.

Ключевые слова: эмоциональная устойчивость, психическое состояние, свойство личности, эмоциогенные ситуации, самоконтроль, саморегуляция, контроль, жизнестойкость.

Постановка проблеми. Емоційність як чутливість до емоціогенних ситуацій виступає важливою властивістю особистості. У кожній особистості структура емоційної сфери є унікальною, індивідуальною. Психологічні особливості емоційного реагування, що проявляються у особистості, виступають її емоційними властивостями та визначають її емоційність.

Індивідуально-особистісний прояв емоцій у кожній людини позначається поняттям "емоційність особистості". Емоційність як властивість особистості характеризує зміст, якість та динаміку її емоцій та почуттів. Емоційність виступає однією з основних властивостей тем-